

СЕРГІЙ КОЗУБ

КОНСПЕКТ НЕНАПИСАНОГО ОПОВІДАННЯ М. КОЦЮБИНСЬКОГО З РЕВОЛЮЦІЙНОГО РУХУ 1905 Р.¹

З кінця квітня до половини червня 1905 року Коцюбинський подорожував за кордоном. За цей короткий час письменник побував у Німеччині, Австрії, Італії, Південній Франції та Швейцарії. Хоч листи його з того часу² через побоювання цензури надзвичайно скупі і з них нічого не можна витягти, крім повідомлення про лікування та оглядання пам'яток мистецтва, переважно музеїв, проте не один раз в листах до дружини він обіцяє розповісти за свої вражіння, як приїде додому³. Вражінь тих ми не знаємо. Але уривок, що тут друкується, гадати треба, є спроба написати оповідання на підставі одного такого вражіння, про які він у листах писати не міг. На зв'язок уривку з подорожжю вказує головним чином місце дії оповідання—Неаполь, де письменник жив довше, ніж в інших містах⁴.

Уривок цікавий ще й з літературного боку. Адже Коцюбинський належить до тих письменників, що одним з перших події та діячів революції 1905 року увів у літературний ужиток і, ставши в художніх творах на бік клас та груп, що творили революцію, до кінця життя свого найбільше уваги присвятив подіям та громадським явищам, що зв'язані з революцією 1905 року⁵. Подаваний уривок становить новий, невідомий ще ступінь в обробленні теми: „постать революціонера 1905 року“. Тут ми маємо найпершу спробу намалювати цю постать. Коцюбинський змалював нам у „Невідомому“ революціонера, замкненого у в'язницю, у „Persona grata“—революціонізування ката, а „В дорозі“—революціонера на спочинку. Досить пригадати ці твори, щоб сказати, що Коцюбинський малював революціонера в усякій іншій обстанові, тільки не на ділі. І от подаваний уривок дає першу спробу Коцюбинського всупереч згаданим творам змалювати революціонера на ділі, підчас революційної акції. Ця спроба не дала нам твору. Так мусило бути. Бо царина Коцюбинського в творчості—то не боротьба, з якою неминуче зв'язана діяльність революціонера, а переживання та відтворення вражінь. В подаваному урив-

¹ Уривок переховується в архіві М. Коцюбинського (Чернігівський Державний Музей). Оригінал написано рукою М. Коцюбинського на 5 сторінках поштового паперу. 5 сторінка перервана на середині слова. (Можливо, дальші листки уривку загублено).

² Розумію листи М. М. Коцюбинського до дружини, надруковані в невеликими пропусками в „Л.-Н. Вістнику“ за 1919 р., кн. III та два недруковані листи М. М. Коцюбинського до В. Г. Боровика з 11 травня 1905 р. та 2 червня н. ст. 1905 р.

³ Листи М. Коцюбинського до дружини:

21/V 1905. Неаполь. „Не гнівайся, що не пишу довгих листів, а тільки одкритки, весь час я блукаю, а вже буду розказувати, як приїду“...

25/V 1905. Вівторок. Генуя. „Не опишу тобі своїх вражінь, бо для цього треба багато місця і часу. Хай розкажу. Пишу коротко, аби знала, що я жив, здоров і нічого мені на сталось“. Подаю цитати за оригіналами, бо ці місця в друкованих листах (Л. Н. В., 1919 р., кн. III, стор. 295 та 296) проминуло.

Недрукований лист М. М. Коцюбинського до В. Г. Боровика: „За місяць буду вдома і тоді напишу ширше, а тепер бувайте здорові“ (Неаполь, 2 червня н. ст. 1905 р.).

⁴ Недрукований лист М. М. Коцюбинського до В. Г. Боровика: „В Неаполі затримаюся довше“ (Рим, 11 травня 1905 р.).

⁵ Див. статтю „1905 рік в творчості Коцюбинського“, „Україна“, 1925 р., кн. 4.

кові письменник примушує революціонера заплющити очі, прикинутися, що він спить, і таким способом спостерігати, як нишпорить шпик, „панок з риб'ячими, неспокійно блукаючими очима“.

Коцюбинський з природнім нахилом до імпресіонізму та вишколений на той час на кращих зразках імпресіоністичного письма європейської літератури міг тільки в такому аспекті малювати постаті революціонерів, як то ми маємо в „Невідомий“, „Persona grata“, „В дорозі“.

Який ступінь обробленості уривку? Уривок власне становить частину конспекту, які Коцюбинський звичайно складав перед писанням кожного твору.

Над вечір в Неаполі ¹. Над морем. Гори починають синіти. Vila ² Nationale. Чорні пальми. З corso (пустинного) проїздять останні спізнені екіпажи. Вечірня тиша і вечірній гамір. Везувій фіолетовий і блідим небом стелить ся довгий жалібний вельон диму. Троє молодих людей сидять на поренчатах, що одділяють море од вулиці. Чужесторонці. Один чорний, голений, як актор, низький і кремезний. Двоє блідих, худих, руських. Далі ведуть давно роспочату розмову. Так ти до Швайцарії?—Завтра ³. —Оповідане веде чорнявий, з середини, про те, як він утік в Росії з тюрми. Ті подивляють його сьміливість, кажуть, що така людина певно не може зазнати страху. Але він перечить. Страх? Що таке страх? Це така дика, атавістична, звіряча сила, яка не залежить од льогіки, сили волі, розуму. Це те, що часом, мимовільно, обхоплює так само вищу істоту, як найменчу комашку. З ним був такий випадок, якого без сьміху він не може тепер згадати, але який, разом з тим, й досі лишив у нього спомин, як про щось важне, непереможне сілпе, з чим годі боротись. Було се так. Йому треба було одвезти в одно місто доручення в одній серьезній справі оруж ⁴ та зброю в одно місто. Він знав, що за ним взагалі стежать. Але прийнявши де-які заходи обережности, переодягнувшись робітником і скинувши бороду, він всів до вагону з кляси і поїхав. Свої пакунки поклав на верхню полицку і закуривши смердючу люльку (хоч не курить), спльовував на всі боки, як справжній пролетарій. Він був певний, що на нього ніхто не звертає уваги, а проте грав ролю. Але до нього підійшов якийсь панок з риб'ячими, неспокійно блукаючими очима і попрохав закур ⁵ вогню. Він дуже ввічливо подякував і попрохав дозволу сісти. На одповідь, що тут „занято“, він сказав, що то нічого, що зараз уступить місце, як прийде властитель місця і сів. Почав розмову—куди й чого іде. Мені він здав ся непевним, і я хотів збути його бурчанням, але мимохіть почав одповідати, довго, з подробицями, спльовуючи і пускаючи що хвилини клуби противного диму. Грав ролю. Врешті почав позіхати, замовк і удав, що дримаю. Крізь примкнені повіки стежив за панком. Той пішов на своє місце, через кілька хвилин заглянув до мене з-за поренчів канапки і врешті поліз на верхню полицку, де лежали мої речі. Я стежив. Чого йому там треба? Полапав руками мої пакунки, посунув їх, крутнув злегка головою. Приніс свій чемоданчик і поставив рядом. Потому знову пильно подивився на мене, а що було темно, засвітив сірник і довго шукав по кишенях папіросу, аж поки не погас сірник. Знайшов урешті папіросу і закурив. Ого! То перше прохав у мене вогню, а тепер на одну папіроску спалив аж два сірники. Це почало мене інтригувати ⁶. Невже він стежить за мною? Я не спав і все

¹ Друкуючи, додержую правопису оригіалу.

² Так в оригіалі.

³ В оригіалі „Так ти до Швайцарії?—Завтра“ закреслено.

⁴ В оригіалі „оруж“ перекреслено.

⁵ В оригіалі „закур“ перекреслено.

⁶ В оригіалі „інтригувати“.

дивився. Я бачив його блукаючі очі, бо ліхтар здалеку освітлював його лице, його русяву борідку, гостру, клинком і бородавку на лиці, покриту довгими, темнішими волосинками. Я десь його бачив. Моя пам'ять перебірала цілу галерею шпигів, яких я знав у багатьох городах, але не могла згадати, де й коли я бачив цього добродія, при яких умовах. Я почав злегка похрапувати. Мимохіть знов грав ролю. Панок постояв трохи, докурив папіросу і десь щез. Щось пару станцій я його не бачив. Мені стало душно і неспокійно. Пекла згага. На одній станції я вискочив, щоб чогось напиться. Хотів піти в буфет, випити пива, але згадав, що я робітник—і попрямував до бочки на пероні. Тільки взявся за кварту, приковану¹ до бочки на ланцюжку, як вже за мною почувся вкрадливий, кошачий голос:—Добра вода? Можна пити? Коло мене стояв мій панок. Я навіть здригнувся од несподіванки. Це почало вже дратувати мене. Я щось буркнув, хлипнув теплої води і подався до вагону. Я ліг на лавці, але не спав. Удавав, що сплю. Я бачив, як той добродій кілька раз проходив через вагон і кожен раз його неспокійні очі блукали по мені та по моїх річах. Я уже був певний, що то шпиг і що він стежить за мною. Вже світало, коли ми приїхали до міста N. Ще потяг не став, а вже мій шпиг скочив по свої річи. Але перше він ухопив за мій пакунок, підняв його вгору і ввічливо подав мені. Я був певний, що на станції мене арештують і вже думав над тим, як би утекти другими дверима. Але мене стиснула юрма пасажирів і випхала разом зі шпигом. За спиною у себе я чув віддих противної людини. Дякуючи безсонній ночі і напруженим нервам це дратувало мене неказано. На ?...

---

¹ Слово „приковану“ в оригін. написано невиразно.

² На цьому слові конспект розпочатого твору уривається.